

INTERVIEW

ILONA DE LANGE nd.nl/gelooft BEELD AFP / PASCAL PAVANI, ND

Troostmuziek van Luther en Bach

Luthers liederen golden in de tijd van Bach – tweehonderd jaar na zijn dood – als ‘gedateerd’. Maar Bach koestert Luthers theologie van troost in zijn koraalcantates.

‘De koraalcantates van Bach troosten’ – theoloog en uitgever Lydia Vroegindeweyj (60) zegt het alsof het een feit is. ‘Je voelt als luisteraar, ook al ben je totaal niet bekend met de kerkmuziek die Bach schreef voor de erediensten: nu gaat het over onrust, nu over rust. Zijn muziek brengt me van mijn onrustige gevoel naar mij getroost voelen. Je kunt dat al indrinken zonder dat je de Duitse woorden kent. Maar het wordt extra léuk en het geeft zoveel meer diepte als je de tekst doorgrondt.’

► UTRECHT

Vroegindeweyj geeft al veel achtergrondkennis bij kerkmuziek op het online platform Kerkliedewiki, waarvan ze de oprichter is. De afgelopen jaren spitste ze zich in haar promotieonderzoek toe op de koraalcantates van Bach uit 1724 en 1725, want daar zit een adertje onder het gras. Deze week promoveerde ze aan de Universiteit Utrecht op het thema ‘troost bij Luther en Bach’. Normaal gesproken zou Bach – in dienst van de Lutherse Kerk in Leipzig – cantates schrijven rondom het bijbelgedeelte dat op die bepaalde zondag in het kerkelijk jaar aan de orde is. Maar 1724 is een jubileum-

**Luthers liederen
doorstaan de
tand des tijds
niet goed.**

jaar. Precies tweehonderd jaar daarvoor schreef Maarten Luther een flinke reeks liederen. ‘Om mensen de geloofsbelijdenis te laten leren, om troost te bieden. In een versie van Psalm 130 verwerkte hij zijn rechtvaardigingsleer: alleen door geloof’, zegt Vroegindeweyj.

Luthers poëtische en compacte liedteksten doorstaan de tand des tijds alleen niet goed. ‘De liederen waren wat moeilijker te begrijpen, en ook waren sommige woorden verouderd, of de teksten iets veranderd in de kroeg en op straat, omdat veel mensen niet konden lezen.’

De erfenis van de grote reformator raakt in verdrukking, want onderzaken komen er nieuwe liederen op. ‘Deze populaire liederen, bij wijze van spreken opwekkingsmuziek van de achttiende eeuw, kwam uit in bundels met wel 2000 liederen’, zegt Vroegindeweyj. Rond het jubileumjaar ontstaan er verschillende kampen. De piëtisten willen Luthers werk eruit: maak plaats voor liederen die meer draaien om het hart dan om het hoofd. De orthodox-lutherse liederkenners zetten alles op alles om Luthers troostrijke liederen te behouden. De liederen hebben simpelweg commentaar en uitleg nodig. ‘Bach was, denk ik, onderdeel van de laatste groep’, zegt Vroegindeweyj. ‘Hij

Een uitvoering van een Bachcantate door het barokensemble van Toulouse. ‘Zijn muziek brengt me van mijn onrustige gevoel naar mij getroost voelen’, zegt Lydia Vroegindeweyj.

hielp met zijn ambachtelijke vaardigheden om die vertaalslag te maken.’

biblepassages

Er is veel onderzoek gedaan naar welke theologische werken van invloed zijn op Bachs cantates, maar bij deze koraalcantates blijkt dat de componist vooral uitging van liedteksten en de uitleg daarvan. Bewijs daarvoor vindt Vroegindeweyj bijvoorbeeld in het liedcommentaar van Johann Martin Schamel. Deze predikant schreef, net voor de periode voordat de koraalcantates zijn ontstaan, per strofe commentaar bij de lutherse liederen, met verwijzingen naar biblepassages. ‘Daarin lees je uitleg en begrippen die je letterlijk terugvindt in de cantates van Bach. Dat geldt ook voor het commentaar van Luther in de Calov-Bijbel, een biblecommentaar dat Bach bezat.’ De uitleg van Schamel komt ook terug in de muzikale keuze van Bach. ‘Een mooi voorbeeld is cantate 101, *Nimm von uns, Herr, du treuer Gott*’, zegt Vroegindeweyj. ‘In de eerste strofe gaat het over alle ellende die wij mensen over ons heen kunnen krijgen: oorlog, ziekte, natuurrampen en ook vuur. Schamel noemt dan drie data, die verwijzen naar drie grote branden in Naumburg, de stad

waar hij predikant was. In de aria *Warum willst Du so zornig sein hóór* bij de strijkers de vlammen eruit slaan. Onrust! Daarna volgt weer de troost. Daar eindigen de cantates altijd mee, net als de lutherse liederen. De slotstrofe is kalm, gezongen door een vierstemmig koor. Die kun je als kerkganger bijna meezingen. De melodie blijft na afloop van de kerkdienst bij je, hij is ingesteld als een oorswurm. De troost moet blijven hangen, vindt Luther en dus ook Bach. In alle ellende zoek je heil bij God.’

**‘Zuversicht.
Ook als je maar
zwak gelooft,
is het genoeg.’**

Volgens Luther, die het woord *zielzorg* heeft uitgevonden, zijn er twee soorten troost waaraan mensen behoefte hebben: troost bij angst voor het lot van de eigen ziel na de dood en troost bij het lijden in dit leven. ‘Hij heeft daar twee “troostrecepten” voor uitgewerkt’, zegt Vroegindeweyj. ‘Als je twijfelt over je lot na de dood, dan moet je leren vertrouwen, leren

geloven. Als je lijdt aan het leven, en je geloof tijdelijk is aangetast, dan heb je herbevestiging nodig. Weet dat Christus gestorven is voor je zonden. Richt je op Hem.’

Over het algemeen komen beide vormen van troost voor in zijn liederen. Zo ook in Luthers bewerking van Psalm 130. ‘Dat begint met die aardse lode blijft na afloop van de kerkdienst bij je, hij is ingesteld als een oorswurm. De troost moet blijven hangen, vindt Luther en dus ook Bach. In alle ellende zoek je heil bij God.’

Zuversicht

Vroegindeweyj: “Zuversicht” is een mooi Duits woord van hem; dat hebben wij niet in het Nederlands. Het is het soort overgave en vertrouwen op God dat Luther aan alle kanten probeert uit te diepen. Ook als je maar zwak gelooft, is het genoeg.’ Bach blijft ook hierin trouw aan Luther, ontdekte ze in cantate 38. *Aus*

Lydia Vroegindeweyj

tiefer Not schrei ich zu Dir. De componist laat, zoals steeds bij de koraalcantates, de eerste en laatste strofe van het lied staan. De teksten daartussenin worden geparafraseerd en soms zelfs van volgorde gewisseld, zodat mensen de rijkdom van Luther wél snappen. Als Bach in deze cantate aankomt bij een tekst die de twijfel van de zwakgelovigen uitdrukt, zingt een sopraan een heel vrije melodie met een tekst over twijfels van de zwakgelovige. Daaronder hoor je strak de melodie van Luther. Met de stevige ondergrond van Luthers melodie, laat Bach deze steun ook bestaan. <